

Малгожата Ковальчик

докторка габілітована, професорка
Університету Миколая Коперника (Торунь, Польща)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7950-998X>
mhkowalczyk@umk.pl

DOI: 10.33498/opus-2019-07-093

УДК 343.8

НАПРЯМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЙНИХ І ТЕРАПЕВТИЧНИХ ВПЛИВІВ В УМОВАХ ІЗОЛЯЦІЇ

АНОТАЦІЯ. Сучасні концепції та наукові теорії, що становлять теоретичну основу ресоціалізації, можна розділити на кілька груп, що відрізняються методологічним та праксеологічним підходом. Найчастіше обговорюються у цьому контексті біхевіористичні (когнітивно-біхевіористичні), інтеракційні та багатовимірні концепції. Варто також згадати про моделі корекційних впливів, які впроваджуються в практику і підтверджуються ефективними результатами.

Метою статті є характеристика й аналіз основних напрямів ресоціалізаційних і терапевтичних впливів, які застосовуються щодо засуджених в умовах ізоляції.

Використання в процесі ресоціалізації різних форм втручання, спрямованих на відмову від злочинної поведінки, на жаль, не завжди призводить до повної соціальної адаптації колишнього засудженого. Схильність до подальших правопорушень все ще може означати труднощі у прийнятті та дотриманні просоціальних правил. Труднощі реадaptaції можуть виникати в різних сферах: економічній (наприклад, отримання роботи і її збереження), міжособистісній (навички створення, відтворення та підтримання хороших стосунків з членами родини та партнерами) або емоційній. З цих причин неприпустиме ототожнення ресоціалізації з соціальною реадaptaцією. Соціальна реадaptaція відноситься до ситуації, коли злочинець повертається в суспільство з внутрішньою переконаністю більше не вчиняти злочинів, з отриманими сприятливими та підтримуючими соціальними реакціями, що сприяють втраті статусу злочинця або колишнього в'язня і набуттям можливостей зміцнення особистих переконань та рішень, а також позитивних соціальних реакцій.

Крім того, ресоціалізація – процес, що ґрунтується не лише на отриманні навичок взаємодії, а й на побудові відносин між людиною та навколишнім середовищем. Результатом чого є особистісна трансформація індивіда, яка визначає позитивні відносини з навколишнім середовищем і формує віру найближчого оточення в ефективність зміни, що також означає усвідомлення людиною, яка порушила закон, офіційного, формального позбавлення її статусу девіанта.

Ключові слова: ресоціалізація злочинців; злочинна поведінка; біхевіористичні концепції; інтеракційні концепції; *Risk-Need-Responsivity*; *Good Life Model*.

©Малгожата Ковальчик, 2019

Ресоціалізаційні концепції часто ототожнюються з кримінологічними, які спрямовані на з'ясування причин злочинної поведінки. Може здатися, що ретельний аналіз етіологічних чинників, який закладено в кримінологічних теоріях, також може бути застосований для ресоціалізаційних концепцій. Знаючи, які чинники призводять до повернення на шлях злочинності, можемо, з метою запобігання цьому явищу, докласти зусиль для їх усунення, зменшення значущості або послаблення впливу. Насправді ж теорії ресоціалізації представляють підхід, протилежний кримінологічним. Розвиток теорій ресоціалізації передбачає комплексний підхід до визначення чинників, які можуть стати імпульсом для відвернення від злочинної поведінки.

Сучасні концепції та наукові теорії, що становлять теоретичну основу ресоціалізації, можна розділити на кілька груп, що відрізняються методологічним і праксеологічним підходом. Найчастіше обговорюються в цьому контексті біхевіористичні (когнітивно-біхевіористичні), інтеракційні та багатовимірні концепції. Варто також згадати про моделі корекційних впливів, які впроваджуються в практику і підтверджуються ефективними результатами.

Метою дослідження є характеристика й аналіз основних напрямів ресоціалізаційних і терапевтичних впливів, які застосовуються щодо засуджених в умовах ізоляції.

Проблеми, що розглядаються у цьому дослідженні, будуть представлені в таких аспектах: 1) характеристика сучасних стратегій ресоціалізаційних впливів, що спираються на біхевіористичні, когнітивно-біхевіористичні та інтеракційні концепції; 2) чинники, що впливають на запобігання злочинній поведінці; 3) можливості ресоціалізаційних впливів на правопорушників, що спираються на практику (на прикладах концепції *Risk – Need – Responsivity* (далі – *R-N-R*) та *Good Life Model* (далі – *GLM*)).

Біхевіористичні концепції в ресоціалізації

Теоретичною основою біхевіористичної (поведінкової) моделі є теорія, згідно з якою протиправна поведінка є нормальною реакцією на ненормальні передумови, у зв'язку з чим ресоціалізація повинна виходити з перетворення умов, тобто створення соціальної системи закріплення (або зміцнення) тих рис, які є позитивними із соціальної точки зору.

Відповідно до біхевіористичних теорій людина в процесі соціального та особистого розвитку засвоює різну поведінку та реакції. Навчання підпорядковується процесу підкріплення. Це означає, що ймовірність

виникнення і закріплення певної поведінки тим вища, чим частіше і глибше вона закріплюється в психологічному сенсі¹.

Особистість розглядається як сукупність типів поведінки, що повністю контролюються навколишнім середовищем. Тому погана поведінка – це “здорова” реакція на негативні впливи оточення, а не симптом тривалих розладів. У зв’язку з цим негативна поведінка сприймається як “продукт” процесу соціалізації і вона може бути піддана зміні. У цьому разі ресоціалізація полягає у:

- пошуку стимулів, які можуть погасити патологічні форми поведінки;
- навчанні соціально прийнятним формам поведінки з використанням позитивного підкріплення.

Таким чином, процес ресоціалізації спирається на застосування:

1. Інституційної економії, що, з-поміж іншого, відображає рівні ресоціалізації, які використовуються, наприклад, у виправних установах, і призначені для оцінки прогресу в поведінці засуджених.

2. Методів навчання, які використовуються для засвоєння нових соціальних компетенцій².

Новою версією зазначеної моделі є когнітивно-поведінкова терапія (далі – КПТ), яка розширює концепцію поведінки до відкритої поведінки, що проявляється в прихованих діях та поведінці й виражається у трьох процесах: мисленні, почуттях, неконтрольованих фізіологічних реакціях. Під впливом когнітивно-біхевіористичного підходу розширено розуміння поняття “поведінка”. Спочатку термін включав лише зовнішні форми поведінки, ті, які можна спостерігати. Під впливом цього підходу з’ясувалося, що кожен зовнішній прояв поведінки має внутрішні причини. Акцент на прихованій поведінці як причині відкритої розширив спектр ефективних механізмів біхевіористичної терапії³.

У загальних рисах когнітивно-поведінкові впливи, запропоновані Р. Кенделом і Л. Брасвеллом, належать до двох видів нетипової поведінки, які розрізняються за їх причинами: поведінка, яка виникає внаслідок неправильного розуміння ситуації та її оцінки, і поведінка, яка виникає внаслідок нездатності або незнання способів правильної поведінки. Ці дві форми неналежної поведінки вимагають різних корекційних впливів⁴. Для того щоб ресоціалізувати поведінку, яка виникає внаслідок неправильного розуміння ситуації або її неналежної оцінки, необхідно застосовувати техніки когнітивної реструктуризації.

¹ M Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji* (Pedagogium 2006) 31.

² K Pospiszył, *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań* (1998) 43.

³ K Pospiszył, *Przestępstwa seksualne* (2005) 117.

⁴ P Kendall and L Braswell, *Cognitive-behavioral therapy for impulsive children* (1985).

Однак, коли ми маємо справу з нездатністю до правильної поведінки або незнанням її способів, ми повинні зосередитися на зменшенні поведінкової нестачі, тобто ми повинні навчити індивіда відповідній поведінці / соціальним навичкам / психологічним навичкам для того, щоб він міг дати собі раду в різних ситуаціях⁵. Ці дві стратегії КПТ є основними різновидами реабілітаційної взаємодії. Зокрема, ці методи застосовуються в терапії сексуальних злочинців, які або приховують наслідки вчинених дій, або уникають відповідальності за них, або не можуть впоратися з особистісною жагою до насильства та агресії. Підхід КПТ багато в чому опирається на діагностику особистості злочинця⁶.

Інтеракційні концепції

Зазначена концепція звертає увагу на феномен непристосованості до міжособистісних відносин (інтерації), що проявляється в якісних категоріях. Згідно з інтеракційними теоріями людина – це, насамперед, соціальна істота, і будь-яку її поведінку та реакції слід розглядати з точки зору соціальних ролей. Ролі, зі свого боку, нав'язують індивідуальну поведінку – від просоціальної до антисоціальної⁷.

Однією з найбільш цікавих ресоціалізаційних концепцій, створених у межах цього напрямку, є діагностично-ресоціалізаційна модель “*I-Level Classification*”, яка стосується теорії розвитку міжособистісної зрілості (К. Сулліван, Д. Грант, М. Грант, 1957 р.)⁸. В її основі – ідея, що люди в процесі зростання соціалізації досягають дедалі вищого рівня міжперсональної зрілості, а отже, і вищого рівня досягнутих соціальних компетенцій у відносинах з іншими людьми. Завдяки цьому зменшується внутрішнє напруження та задовольняються індивідуальні потреби. Якість контактів визначається індивідуальним імпульсивно-емоційним потенціалом. Ефектом контактів людини із соціалізуючим середовищем є процес диференціації стимулів та індивідуалізації реакцій на них⁹.

У процесі набуття досвіду соціалізації людина формує свою ідентичність. Розрізняють сім рівнів зрілості міжособистісних контактів. Характерною рисою кожної з них є проблемна ситуація, метод вирішення якої визначає перехід особистості на наступний рівень розвитку зрілості міжособистісних контактів. Автори концепції вважають, що досягнення чергових рівнів розвитку міжособистісної зрілості є незворотним процесом. Це означає, що людина не може повернутися на нижчий рівень, а може лише зупинитися на певному рівні міжособистісного розвитку,

⁵ Pospiszyl (n 2).

⁶ Pospiszyl (n 3) 119.

⁷ Konopczyński (n 1) 32.

⁸ Там само 32.

⁹ Там само 33.

що зазвичай вказує на порушення умов соціалізації. Якщо умови соціалізації несприятливі, а її механізми порушено, то маємо справу з недорозвиненим почуттям ідентичності, що проявляється в соціальній дезадаптації. Ці особливості відображаються на 2, 3, 4-му рівнях зрілості¹⁰.

Зазначена концепція яскраво демонструє переваги консультаційних і терапевтичних методів ресоціалізації порівняно з репресивними.

Сучасний ресоціалізаційний підхід – рух “*evidence based practice*”

Визнання того, що схильність до злочинної поведінки є результатом певних умов, а не вільного вибору особи, лягло в основу так званого “оптимізму пенітенціарія”, тобто переконання, що, впливаючи на особистість, дотримуючись законів, які регулюють її трансформацію, можна компенсувати недоліки соціалізації індивіда й усунути його схильність до злочинної поведінки¹¹.

У польській науковій літературі з питань ресоціалізації та корекції досить мало публікацій, у яких досліджувалися б напрями, розвинуті в Північній Америці, Австралії та Європі, а саме “*What works movement in corrections*”¹². Цей напрям, орієнтований на виявлення умов ефективних корегуючих втручань, в англійській літературі також виступає під назвою *evidence based criminal policy* (карна політика, яка опирається на результати наукових досліджень), або *evidence based practice* (практика, яка опирається на результати наукових досліджень). Термін “*evidence based*” означає, що терапія розглядається як емпірично перевірена (*evidence based*), якщо її ефективність задокументовано в результатах експериментальних досліджень, проведених при дотриманні відповідних методологічних вимог¹³.

Б. Стандо-Кавецька вказує, що “*What works movement in corrections*” не означає жодної конкретної програми чи іншого втручання, а є сумою знань про ефективні методи зменшення рецидивів, накопичених протягом 30 років досліджень, які проводяться численними науковцями, насамперед у Північній Америці. У світлі цих знань немає жодних сумнівів у тому, що добре сплановані коригувальні заходи, які здійснюються в установах виконання покарань та пробаційних службах, за певних умов можуть значно знизити рівень рецидивної злочинності¹⁴.

¹⁰ L Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne* (1995).

¹¹ B Stańdo-Kawecka, ‘O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie’ (2010) 1 *Probacja* 109.

¹² Там само.

¹³ Там само 114-5.

¹⁴ Там само 116.

*Процес відмови від злочинної поведінки
як основна мета ресоціалізаційних впливів*

З огляду на зазначене відмова від злочинної діяльності є дуже складним процесом і, водночас, серйозною проблемою соціальної реабілітації. Відхід від злочинної поведінки може бути як самостійним процесом, автосоціалізацією чи відмовою від такої діяльності без інституційного втручання, так і наслідком свідомо розробленої комплексної програми діяльності з ресоціалізації. В останньому випадку постає питання щодо ефективності ресоціалізаційних практик та чинників, які можуть впливати на отриманий позитивний кінцевий результат. Серед таких чинників слід назвати, зокрема, тривалість злочинної діяльності, момент початку кримінальної кар'єри тощо. Не можна ігнорувати неоднорідність поведінки правопорушника, яка пов'язана з її мінливістю в різні періоди життя, і кримінальної активності¹⁵. В окремих випадках період спаду такої активності помилково може бути сприйнятий як відхід від злочинної діяльності, оскільки одна форма девіантної поведінки може бути замінена іншою.

Від чого ж залежить ефективність ресоціалізаційних впливів? Злочин можна розглядати як своєрідну кар'єру, яка проходить у формі синусоїди і в якій кримінальна діяльність може переплітатися з періодом відсутності такої. Також злочин можна розглядати як спосіб життя. Зміна перебігу кар'єри, як і зміна стилю життя, вимагає, серед іншого, відповідної сили мотивації та готовності до змін. По суті, поняття готовності трактується як основне й означає 'наявність ознак (станів або схильностей) або внутрішніх характеристик особи, зокрема в терапевтичній ситуації, які можуть сприяти терапії і таким чином впливати на терапевтичні зміни'¹⁶.

До таких висновків доходимо на підставі Багатофакторної моделі готовності злочинця (*Multifactor Offender Readiness Model*) Т. Уорда, що розглядає залежність стану готовності до змін не лише від внутрішніх і зовнішніх чинників, а й від їхньої взаємодії. Зазначені в цій моделі чинники внутрішньої готовності такі: когнітивні, серед яких виділяються установки, переконання і моделі мислення, які можуть послабити участь у протиправній діяльності; емоційні, що розглядаються в трьох аспектах (здатність досягати і переживати емоційні стани, здатність виражати емоції та здатність усвідомлювати й аналізувати свої емоції та стани); біхевіористичні (поведінкові), що включають спроможність (або її відсутність) точно оцінювати поточну поведінку людини, яка визначена

¹⁵ M Muskała, "Odstąpienie od przestępczości" w teorii i praktyce resocjalizacyjnej (2016).

¹⁶ Там само 82.

культурними нормами, зокрема й спроможність розпізнавати проблему, звертатися за допомогою в разі її виникнення, формувати відносини і мати базові соціальні та когнітивні компетенції; вольові – це змінні, що формують намір досягти конкретної мети і розробити, а потім і реалізувати план досягнення цієї мети; особистісні чинники – змінні, які охоплюють найважливіші елементи цінностей і переконань людини.

Для готовності буде важливо, щоб особистісні якості конкретного правопорушника уможливили зміни, необхідні для соціальної реабілітації¹⁷.

Крім того, зовнішні чинники, що сприяють готовності, включають обставини, які стосуються особистої ситуації злочинця, і міру, якою вони полегшують залучення до терапії. Найважливішим питанням є визначення того, добровільна участь у терапії чи обов'язкова. Другим чинником є місце розташування: ресоціалізація чи терапевтичний вплив відбувається у пенітенціарній установі чи на свободі. Ще один чинник, пов'язаний із можливостями, – це доступність терапії та програм у межах установи виконання покарань, у якій перебуває правопорушник. З можливостями можуть бути пов'язані засоби, тобто чинники, що стосуються сфери реалізації терапевтичних програм, і охоплюють два важливі елементи. По-перше, це наявність кваліфікованого персоналу, який повинен володіти відповідними знання та досвідом роботи з людьми, які мають зазначені проблеми. Другим елементом є фізичні ресурси, необхідні для реалізації програми. Ще одним чинником, який впливає на готовність злочинця розпочати або продовжити процес ресоціалізації, є підтримка. Під цим терміном слід розуміти дії людей, до яких добре ставляться злочинці і які можуть допомогти їм подолати проблеми. У цьому разі присутність і діяльність працівників пенітенціарної установи, кураторів, священників, які заохочують злочинця до участі в конкретній програмі або продовження терапії в моменти сумніву. Останнім чинником є тип програми та її координація. Якщо рішення про звернення за допомогою прийняте, злочинець повинен бути впевнений, що зазначена програма є правильним способом отримати цю допомогу. Отже, він готовий працювати над конкретною проблемою з конкретним терапевтом у межах наявної програми¹⁸.

Проте відхід від злочинної діяльності обумовлений і чинниками, які можна розглядати з точки зору перспективи розвитку (дорослішання), установлення соціальних зв'язків і внутрішнього наративу. Перспектива розвитку (дорослішання) може розглядатись як традиційний підхід до

¹⁷ Muskala (n 15) 82-4.

¹⁸ Там само 84-7.

проблеми відходу від злочинної поведінки. Це означає, що дозрівання або дорослішання є природним чинником, що впливає на цей процес. З віком спостерігається тенденція ремісії до специфічної девіантної поведінки. Винятки з цього правила можна пояснити затримкою розвитку особистості. Однак слід зазначити, що, власне, вік не призводить безпосередньо до зазначених змін. Чинники, пов'язані з віком, мають вплив на біологічні, фізіологічні процеси та формування життєвого досвіду¹⁹.

Другим чинником, що обумовлює відхід від злочинної поведінки, є соціальні зв'язки або роль соціального контролю. Під його впливом відхід від злочинності відбувається поступово внаслідок накопичення соціальних зв'язків і соціальних залежностей, що виникають завдяки власному рішення або особистим уподобанням, частково обумовленим ззовні²⁰.

До найважливіших соціальних зв'язків, які можуть вплинути на відхід від злочинної поведінки, належать позитивні шлюбні стосунки та сім'я, хороша робота, а також інтереси, хобі, освіта. Звична діяльність, пов'язана з роботою, сімейним життям, яка дає індивіду почуття безпеки і благополуччя, а також похідні від цього соціальні зв'язки, виконує дві основні функції. Перша полягає в забезпеченні соціальної підтримки та емоційної прив'язаності, а друга – у моніторингу та контролі через виконання певних дій і зобов'язань²¹. Посилаючись на теорію Т. Хірше, можна констатувати, що заклопотаність або відсутність часу та можливостей ефективно захищають індивіда від девіантної поведінки. Тому багато людей веде добродесне життя. Людина, зайнята конформістською діяльністю зі щільним графіком, зустрічами і робочим часом, просто не має можливості вдаватися до девіантної поведінки²².

Остання категорія чинників, які визначають відхід від злочинної поведінки, – це індивідуальна перспектива (внутрішня чи нарративна). Їх неможливо ігнорувати, наприклад, у ситуаціях, коли люди в схожому середовищі можуть по-різному поводитися й оцінювати його. З огляду на це розуміння особи злочинця (який є основою для розробки ефективної програми впливу) вимагає з'ясування індивідуальної життєвої історії²³.

Моделі ресоціалізаційних впливів, що належать до evidence based practice, тобто моделі R-N-R і GLM

Праксеологічний підхід, однак, вимагає врахування загальних принципів, цінностей, що лежать в основі ресоціалізації, етіологічних висновків і, нарешті, рекомендацій, які стосуються ефективного втручання. Від-

¹⁹ Muskała (n 15).

²⁰ Там само 152.

²¹ Там само 152.

²² A Siemaszko, *Granice tolerancji. Wokół teorii zachowań dewiacyjnych* (1993) 242.

²³ Muskała (n 15) 160.

повідно до цього модель *R-N-R* Д. Ендрюса і Дж. Бонта та модель *GLM*, розроблена Т. Уордом та його групою, можуть бути визнані комплексними моделями ресоціалізації.

Суть першої моделі – у проведенні оцінки ризиків. Вона називається моделлю “Ризик – Потреби – Реакції”. Найчастіше вона представлена як набір із трьох правил, що закладені в назві моделі. Розроблення ресоціалізаційних програм повинне враховувати рівень ризику, характерний для соціально непристосованої особи. Береться до уваги ймовірність порушення нормативної загальноприйнятої поведінки. Мірою цієї ймовірності є накопичення чинників ризику, діагностованих у контексті конкретної ситуації конкретної людини. Таким чином, інтенсивні корекційні програми мають бути спрямовані на злочинців із високим ризиком рецидиву, тобто тих, стосовно яких існує висока ймовірність повернення до злочинної поведінки (*high risk offenders*). Направлення на інтенсивні програми правопорушників із низьким ризиком рецидиву (*low risk offenders*), які їх не потребують, призводить лише до витрати державних коштів.

Залучення до однакових програм злочинців із високим і низьким ризиком рецидиву збільшує ризик негативного впливу перших на других. Крім того, направлення злочинців із низьким ризиком рецидиву на інтенсивні, структуровані програми може призвести до руйнації їх просоціальних зв'язків (переривання навчання, втрата роботи, послаблення зв'язків із родиною). Зрештою, участь у такій програмі може призвести до втрати чинників, які мають невелику ймовірність нав'язування злочинної поведінки²⁴.

Друга складова моделі – “Потреби” – вказує на те, що втручання повинно бути орієнтоване на усунення криміногенних чинників, тому отримала назву “криміногенні потреби” (*criminogenic needs*). Як злочинці, так і правослухняні громадяни, як правило, мають багато різних потреб. Однак підставою для втручання, спрямованого на зниження рівня рецидиву, є концентрація на потребах, що призводять до злочину. До таких чинників відносять прокримінальні погляди, цінності та переконання, відсутність постійного місця проживання, роботи, стосунки з антисоціальними однолітками, алкогольна чи наркотична залежність, відсутність навичок самостійного вирішення проблем або самоконтролю. Втручання, орієнтовані на некриміногенні чинники, такі як самооцінка, тривога, депресія, фізичний стан або творчі здібності, не впливають на рівень рецидиву.

²⁴ Stańdo-Kawecka (n 11) 116-7.

Відповідно до чинника “Реакції” як третьої складової моделі, методи і тип втручання мають бути адаптовані до характеристик злочинця, його інтелектуальних здібностей і форми сприйняття інформації. Крім того, слід враховувати різні мотивації засуджених до змін і необхідні елементи для підвищення рівня мотивації²⁵.

Основою для розроблення іншої концепції – моделі *GLM* (“Хорошого життя”) – є динамічні чинники ризику, тобто криміногенні потреби, які слід розглядати як внутрішні або зовнішні бар’єри, що стоять на шляху до хорошого життя. Однією з переваг моделі *GLM* є те, що вона визначає взаємозв’язок між криміногенними потребами та потребами людини, прагненням основних людських благ. Автори моделі визначили одинадцять класів основних потреб: 1) життя (зокрема здоровий спосіб життя); 2) знання; 3) досягнення досконалості в активності (грі, розвагах тощо); 4) досягнення досконалості в роботі (включаючи досвід, майстерність); 5) досягнення досконалості в дії (самостійність та самоосвіта); 6) внутрішній спокій (звільнення від емоційних переживань і стресів); 7) дружба (включаючи інтимні, романтичні та родинні стосунки); 8) співтовариство; 9) духовність (у широкому значенні пошуку сенсу й цілі життя); 10) щастя; 11) творчість²⁶.

Очевидно, що всі люди певною мірою шукають можливість задовольнити основні потреби. Тому, задумуючись над тим, як допомогти злочинцям припинити протиправну поведінку, необхідно в процесі ресоціалізаційних впливів розвивати просоціальні способи задоволення їхніх основних потреб. Обмеження доступу до останніх і ненадання альтернативних шляхів їх досягнення може викликати розчарування, втрату здатності формулювати цілі і, зрештою, збільшити шанси на повернення до вчинення правопорушень.

Концепція *GLM* передбачає, що люди зосереджуються в житті на реалізації основних цінностей і будують його, дотримуючись саме них. Кримінальна поведінка є наслідком помилок у визначенні життєвого плану та організації безпосередньої діяльності щодо задоволення основних потреб. Особа прагне досягнути неосяжних для неї потреб, удаючись до злочинної діяльності. Суттєвою особливістю безпосередньої діяльності є свідоме використання недозволених засобів. Крім того, непрямі дії відбуваються тоді, коли ця особа не має безпосереднього наміру порушувати закон, але не може в соціально визнаний спосіб задовольняти істотні для неї потреби.

²⁵ Stańdo-Kawecka (n 11) 117.

²⁶ G Willis and T Ward, ‘The good lives model: Evidence that it works’ in Craig L and Dixon L and Gannon T, *What Works in Offender Rehabilitation: An evidence based approach to assessment and Treatment* (John Wiley & Sons 2013) 308.

Концепція *GLM*, на додаток до всебічної оцінки статичних і динамічних чинників ризику, насамперед будує концепцію хорошого життя для індивіда, визначаючи особливості основоположних потреб. Це досягається шляхом з'ясування основних зобов'язань злочинця в житті та його діяльності, особистого досвіду, а також формулювання цілей та основних цінностей, які були явно (прямо чи опосередковано) пов'язані з учиненням цієї особою злочинів. Інша мета – визначення способів задоволення основоположних потреб соціально прийнятними способами. Ці заходи провадяться разом із клієнтом і реалізуються шляхом складання та реалізації плану *Good Lives* (далі – *GL*). Вплив має на меті забезпечити можливість задоволення основоположних потреб клієнта в соціально визнаний спосіб. Кримінологічні потреби розглядаються в планах *GL* як перешкоди, що блокують реалізацію потреб²⁷.

Концепція *GLM* ґрунтується на семи модулях, включених у програми терапії для злочинців різних категорій, зокрема і сексуальних злочинців. До таких модулів належать: установлення стандартів терапії; когнітивна реструктуризація; подолання в собі девіантних проявів; вплив на жертву та розвиток емпатії; регулювання впливу; навчання соціальним навичкам; запобігання рецидиву. Автори підкреслюють, що більшість модулів пов'язана з роботою з надмірними основоположними потребами, що, зокрема, у межах модуля когнітивної реструктуризації зводиться до надання знань, отриманих шляхом інформування злочинців про те, як їхні думки, почуття та дії призвели до порушення закону. Модуль засвоєння соціальних навичок пов'язаний із налагодженням дружніх стосунків або просоціальної налаштованості. Засвоєння відповідних навичок, що здійснюється завдяки застосуванню кожного модуля, повинно бути чітко пов'язане з планом *GL* кожного окремого клієнта. Індивідуальний план *GL* кожного члена групи повинен інформувати про характер запланованих щодо нього втручань, а це означає, що деякі форми впливів на одного злочинця (не виключено, що і цілі модулі) можуть не підходити для інших злочинців. Корекція змісту втручань та інтенсивності впливу на індивідуальні плани *GL* клієнта є найбільш ефективною в разі групової терапії, що реалізується у вигляді так званих неперервних груп замість закритих груп (це означає, що новий учасник приєднується до групи, коли інший залишає її, таким чином, учасники групи перебувають на різних стадіях терапії та ресоціалізації)²⁸.

Представлена модель *GLM* включає всі принципи, що містяться в моделі *R-N-R*. За словами Г. Вілліс і Т. Уорда, вона зберігає всі переваги мо-

²⁷ Willis and Ward (n 26) 309.

²⁸ Там само 311.

делі *R-N-R* і, водночас, зменшує її обмеження, зокрема щодо відсутності мотивації та залучення суб'єктів злочину в ресоціалізаційний процес.

Це досягається шляхом просування потреб або цілей, які люди цінують найбільше в житті, за допомогою просоціальних засобів, що зумовлює зниження криміногенних потреб. Наприклад, більшість людей цінує задоволення міжособистісних стосунків, які також є значущими для злочинців. Проте неможливо реалізувати успішні просоціальні стосунки в ситуації, коли злочинці не мають достатньої компетенції, необхідної для створення і розвитку відповідних вдалих відносин між дорослими, і замінюють їх на більш вдалі для них, ідентифікуючись із дітьми.

Тому втручання, розроблені з метою розвитку здатності створювати просоціальні відносини, є одним із елементів індивідуального плану *GL* клієнта. Поряд із принципом потреби, *GLM* також враховуються правила *R-N-R*, які стосуються ризиків та реактивності. Врахування принципу ризику важливе у зв'язку з тим, що люди з високим рівнем ризику повернення до злочинної поведінки, як правило, відчувають більші проблеми з внутрішніми і зовнішніми схильностями до досягнення просоціальних особистих цілей, ніж люди з низьким рівнем ризику, і тому вимагають більш високого рівня терапевтичного втручання²⁹.

Акцент на втручаннях, заснованих на *GLM*, що стосуються реалізації потреб, вимагає набагато ширшого скерування, ніж у типових програмах *R-N-R*. Крім посилення внутрішньої здатності до змін, слід враховувати спроможність використання зовнішніх ресурсів і можливостей, якими володіє злочинець. Наприклад, пошук роботи може допомогти задовольнити кілька основоположних потреб, зокрема й досягнення успіху в праці, автономію, щастя і творчість. Таким чином, підготовка учасників до отримання та збереження роботи може підвищити їхню мотивацію до участі в ресоціалізаційних програмах, а отже, опосередковано сприяти зменшенню рецидиву. Проведені дослідження³⁰ підтверджують важливість праці в досягненні просоціальних цілей та пошуків способів реалізації основоположних потреб *GLM* – у цьому випадку успіху в професійній діяльності³¹.

Висновки. Використання в процесі ресоціалізації різних форм втручання, спрямованих на відмову від злочинної поведінки, на жаль, не завжди призводить до повної соціальної адаптації колишнього засудже-

²⁹ Willis and Ward (n 26).

³⁰ Martin A M and Hernandez B and Hernandez-Fernaud E and Arregui J L and Hernandez J A, 'The enhancement effect of social and employment integration on the delay of recidivism of released offenders trained with the R & R programme' (2010) 16 *Psychology, Crime & Law* 401-13; Ana Martín and other, 'The enhancement effect of social and employment integration on the delay of recidivism of released offenders trained with the R & R programme' (2010) 5 *Psychology, Crime & Law* 401-13, DOI: <https://doi.org/10.1080/10683160902776835>.

³¹ Willis and Ward (n 26) 312.

ного. Схильність до подальших правопорушень все ще може означати труднощі в прийнятті та дотриманні просоціальних правил. Труднощі реадaptaції можуть виникати в різних сферах: економічній (наприклад, отримання роботи та її збереження), міжособистісній (навички створення, відтворення і підтримання хороших стосунків з членами родини та партнерами) або емоційній³². Із цих причин неприпустиме ототожнення ресоціалізації із соціальною реадaptaцією. Соціальна реадaptaція стосується ситуації, коли злочинець повертається в суспільство з внутрішньою переконаністю більше не вчиняти злочинів, з отриманими сприятливими та підтримувальними соціальними реакціями, що сприяють втраті статусу злочинця або колишнього в'язня та набуттю можливостей зміцнення особистих переконань і рішень, а також позитивних соціальних реакцій³³.

Крім того, ресоціалізація – процес, що ґрунтується не лише на отриманні навичок взаємодії, а й на побудові відносин між людиною та навколишнім середовищем. Результатом цього є особистісна трансформація індивіда, яка визначає позитивні відносини з навколишнім середовищем і формує віру найближчого оточення в ефективність зміни, що також означає усвідомлення людиною, яка порушила закон, офіційного, формального позбавлення її статусу девіанта.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Andrews D A and Bonta J, *The psychology of criminal conduct* (New Providence NY Anderson Publishing 2010) (in English).
2. Kendall P C and Braswell L, *Cognitive-behavioral therapy for impulsive children* (Guilford Press 1985) (in English).
3. Konopczyński M, *Metody twórczej resocjalizacji* (Pedagogium, Wydawnictwo Naukowe PWN 2006) (in Polish).
4. Pytka L, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne* (Wydawnictwo WSPS 1995) (in Polish).
5. Muskała M, *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej* (Wydawnictwo Naukowe UAM 2016) (in Polish).
6. Pospiszyl K, *Przestępstwa seksualne* (Wydawnictwo Naukowe PWN 2005) (in Polish).
7. Pospiszyl K, *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady oddziaływań*. Wydawnictwo Akademickie “Żak” (1998) (in Polish).

³² Muskała (n 15) 192.

³³ Там само 193.

Малгожата Ковальчик

8. Rubacha K, *Metodologia badań nad edukacją* (Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne 2008) (in Polish).
9. Siemaszko A, *Granice tolerancji. Wokół teorii zachowań dewiacyjnych* (PWN 1993) (in Polish).

Edited books

10. Willis G and Ward T, 'The good lives model: Evidence that it works' in Craig L and Dixon L and Gannon T A, *What Works in Offender Rehabilitation: An evidence based approach to assessment and Treatment* (John Wiley & Sons 2013) (in English).

Journal articles

11. Heffernan R and Ward T, 'A comprehensive theory of dynamic risk and protective factors' (2017) 37 *Aggression and Violent Behavior* 129 (in English).
12. Heffernan R and Ward T, 'Dynamic Risk Factors, Protective Factors, and Value-Laden Practices' (2018) *Psychiatry, Psychology and Law*, <https://doi.org/10.1080/13218719.2018.1506721> (in English).
13. Martin A M and Hernandez B and Hernandez-Fernaud E and Arregui J L and Hernandez J A, 'The enhancement effect of social and employment integration on the delay of recidivism of released offenders trained with the R & R programme' (2010) 16 *Psychology, Crime & Law* 401 (in English).
14. Moore R, 'Beyond The Prison Walls. Some Thoughts on Prisoner "Resettlement" in England and Wales' [2012] 18(4) *Criminology and Criminal Justice* 134 (in English).
15. Stańdo-Kawecka B, 'O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie' (2010) 1 *Probacja* 108 (in Polish).

Malgorzata Kowalczyk

FOCUS OF RESOCIALIZATION AND THERAPEUTIC INFLUENCES
UNDER CONDITIONS OF ISOLATION

ABSTRACT. Today's concepts and scientific theories laying the theoretical basis of resocialization may be divided into several groups characterized by different methodological and praxeological approach. In this context, behavioral (cognitive-behavioral), interactive and multidimensional concepts are discussed most often. Note should also be made of the corrective action models which are implemented in practice and confirmed by efficient results.

The purpose of this article is to characterize and analyze major trends in the resocialization and therapeutic influences which are currently applied to prisoners in isolation.

Unfortunately, various forms of intervention, which are used in the resocialization process and aim at making a former convict abandon criminal behavior, do not always lead to his/her complete social adaptation. Inclination to committing further offences may still mean difficulties in accepting and complying with pro-social rules. Adaptation difficulties can arise in various areas: economic (e.g., getting a job and keeping it), interpersonal (skills needed to create, reproduce and maintain good relations with family

www.pravoua.com.ua

ПРАВО

УКРАЇНИ

members and partners) or emotional ones. For these reasons, resocialization and social readaptation should not be regarded as identical. Social readaptation means the situation where an offender returns to society with an internal conviction not to commit any crimes in the future, with obtaining of favorable and supportive social reactions which help get rid of the status of an offender or a former prisoner, and with getting the opportunities to strengthen personal beliefs and decisions, as well as positive social reactions.

Furthermore, resocialization is a process which is based not only on acquiring of interaction skills, but also on building of relations between an individual and the environment. Its result is an individual's personal transformation which determines positive relations with the environment and allows the immediate environment believe that the change is efficient, and also means that an individual who broke the law becomes aware that he/she is officially relieved of the deviant's status.

KEYWORDS: resocialization of offenders; criminal behavior; behavioral concepts; interactional concepts; Risk-Need-Responsivity; Good Life Model.